

EUSKAL KULTURA 1993

PAULO AGIRREBALTZATEGI

10. URTEURRENAK EUSKAL KULTURAN

Urteak 10 laburrak dira urteak. Ez dute betarik ematen inolako efemeride historikotarako. Epe adierazgarria osotzen dute, ordea, kultur proiektuen ikuspegitik. Planifikaziozko ekonomian bosturteen epeak funtzio programatikoa betetzen bide du; era beretsuan hamar urteen epea erreferentzia bizia gertatzen da, itxuraz, proiektiozko kulturgintzan eta kultur politikan.

Hamargarren urteurrenaren aipamena aurtengo honetan egin duten erakunde guztiak kontuan hartzen baditugu, 1982-1983 urtealdia guztiz garrantzizkoa izan zela esan beharko

dugu euskal kulturaren munduan. Hemendik 40 edo 90 urte-tara efemeride handizat gogoratu eta ospatu beharko dute hori, artean bizirik baldin badaude behintzat orduan sortu-riko erakundeok.

- *Ikas-Bi eta Herri-Urrats*. Ikastolek 10 urtekoa baino historia luzeagoa dute Iparraldean. Baina fenomeno sozio-kultural aipagarritzat Herri-Urrats antolatzearekin batera bihurtu zirela esan daiteke agian. Afirmazio eta errebindikazio-egun ezezik, Iparraldearen eta Hegoaldearen arteko ezagutza, harreman eta loturarako gune oso baliozko da Herri-Urrats. Aurtengoaren inguruan Hegoaldeko kazetari batek idatzi zuenez, «Herri-Urrats, besteak beste, elkarrengana bildu eta senidea-gotzeko egun on bat dugu». Zalantzarik ez dago, bestalde, *Ikas-bi* programa martxan jartzeko ere Ikastolen mugimenduak eragin erabakiorra izan zuela. Urtebete lehenago gaur bizirik dirauten hiru irrati euskaldunak emititzen hasi zirela kontuan hartzen badugu, Ipar Euskal Herriko euskarako kultur-gintzan bidegurutzetzat har ditzakegu 1992-1993 urteak. Orduan abiatutako bidearen zuzeneko lorpenak direla esan gabe ere, adierazgarriak dira euskarari eta euskal kulturari buruzko aurtengo aitopen eta aldarrikapen ofizialak, Iparraldean gertatuak, nahikoa xume eta zuhurregiak izanik ere: Euskaltzaindiaren ezagupen formala Pabeko «Parlamentuan», euskararen eta euskal kulturaren aldeko aldarrikapen politikoak Irisarriko batzarrean, Hizkuntza gutxituen Karta europarra Frantziaren aldetik sinatzearen aldeko eskabideak politikari euskaldun ez-abertzaleen aldetik... Ezin ahanzi gero eta nabarmenago dauden erakunde publikoen aldetiko kontradikzioak; baina zerbait aldatzen hasia da Iparraldeko mundu ofiziala. Onerako, uste dugunez.

- *EITB: Telebista eta irratiak*. ETBren hamar urteak direla eta, asko idatzi da, asko eztabaidatu da aurtengo honetan; gutxiago hitz egin da horrekin bateratsu sorturiko irrati publikoei buruz; hura eta hauek babesten dituen EITB erakundeak ez du aipamen handirik eduki prentsan. ETBri gagozkiolarik, nekez esan daiteke lerro apur hauetan gauza berririk, aurtan paperetan edo ahotan erabili ez denik. Bada ETBk kulturarekin zerikusirik ez duela esan duenik, euskal kulturatik urruti

dabilela nabarmendu duenik, eta baita deskulturizazio-eragile dela salatu duenik ere. Bide horretatik lekuz kanpo legoke euskal kulturari buruzko gogoeta honetan ETBri buruz jardutea, ukapenez ez izatera. Gainera telebistaren eta intelektuaren —definizioz kulturako jendearen— arteko kontradikzioa nabarmendu digu ETBren zuzendariak: intelektuaren jarrera gaitzesteko, jakina. Hala ere, telebistaren eta kulturaren arteko harremanaz, eta bereziki euskal telebistaz eta euskal kulturaren proiektuaz sakonduz joan beharko dugu. Kontuan edukita, hori bai, euskarazko telebista-katetxo bat besterik ez dugula oraingoz; eta erdarazko telebisten alde guztietako «inbasioak» ito beharrean daukatela.

• *Euskararen erabilera sozialaren normalkuntzarako legea. Aholku-Batzordea.* Itxuraz bihurria, baina aski argia du bere izena 10 urte bete dituen lege horrek. Euskararen normalkuntza da kontua; ez erdararena; hala ere, lege horretaz baliatu ahal uste dute batzuren batzuk erdara euskaratik defenditzeko. Zerbaitek ez du funtzionatzen legean edo legearen gaineko politikan. Bestalde, euskararen erabilera soziala da arazoa... Hamargarren urteurrena goraiatzeko mezu baikorra zabaldu nahi izan da, euskarak orain dela hamar urte sumatu ezinako aurrerapena egin duela aldarrikatuz. Baina aldi berean, alde guztietatik aitortu da, euskararen ezagutza zabaldu den arren, horren erabilera sozialean, hain zuzen, urrats oso txikiak egin ditugula —bada atzeraka egin dugula uste duenik ere—. Legearen porrotaz hitz egin beharko genuke orduan? Ala horren gaineko hizkuntz politika aldatu beharraz? Badirudi euskalgintzako jendeok puntu honetan bat gatozela datozen urterako plangintzari begira: euskararen erabilera soziala dela helburu. Ez litzateke txarra izango abiaburu izan behako lukeen euskararen berreskurapenari buruzko konfiantza sozialaren mezuan bat etortzeko modurik bagenu, inolako baikortasunez lozorroan ez gelditzeko eta edonolako etsipenak gainditzeko. Jakina, horretarako arrazoiak ipini behar dira, ez sines-tekoak, ikustekoak eta ukitzekoak baizik. Hamar urte bete ditu Hizkuntz Politikarako Aholku Batzordeak ere; hamar urtetako balioztapena egitearekin batera edo, desegin da Batzordea bera. Eskaini duen balioztapen-txostena epelegia da, eta aurrera

begirako iradokizunek eta aholkuek ez dute berritasunik, gihaarrik eta kemenik aski. Hamar urteotako esperientziak eta Bartzordearen beraren berrikuntzak —berreraikuntzak?— hizkuntz plangintza eta politikarako bide eta formak sakonetik berrikustea ekarri beharko lukete gutxienez.

- *EKB eta AED*. Hauek ere beren hamargarren urtea bete dute aurtengoan. Adierazgarria da, nola euskararen politikaren instituzionalpenarekin batera sortu ziren erakunde sozial hauek ere. Alderdi biak behar ditu euskararen normalkuntzak: erakunde publikoak eta erakunde herritarrak. Hamar urtetako gorabehera eta tirabiren ondoren, badirudi ondorio hau behintzat garbi daukagula aurrera begira: euskararen aldeko mugimendu herritarraren beharra. Areago, euskararen normalkuntza sozialerako —horren berreskurapen osorako— herri-mugimenduaren protagonismoa aitortzeko hitz asko esan dira alde oso ezberdinetatik. Jakina, herri-mugimenduak erakunde herritarrak behar ditu. Horien orain arteko jokabideak aztertu eta kritikatzearekin batera, aurrera begirako horien funtzioa eta erakuntza eta erakunde publikoekiko harremanak eta elkarlana argitzea eta bideratzea funts-funtsezko kontua dela esan beharra dago.

EUSKALTZAINDIA ETA EUSKO IKASKUNTZA: 75. URTEURRENA

Kultura eguneroko bizitza da. Ez dirudi, beraz, seinale ona, urtean zehar gertaturiko kultur bizitzari buruzko gogoeta, epe horretan ospaturiko efemeride historikoetan agortzea. Oroimenezko kulturaren geratzeak ez luke zentzu handirik, sormenezkoa bizi eta bultzatzeko ez baldin bada. Zorionez, Euskaltzaindia eta Eusko Ikaskuntza kultur erakunde biziak direla esan daiteke gaurko euskal kulturaren; horregatik, beren sorrerako efemeridea ospatzea garai berrietarako berrikuntza eta plangintza bideratzeko plataforma egokia izan dezakete. Iragana eta etorkizuna, biak loturik, kultur gertakari garrantzizkoa direla esango nuke aurtengoan bi erakundeen eraikuntzako 75. urteurrena.

Oñatin egindako ekintza oroipen eta ospakuntza izan bazuen ere bereziki Euskaltzaindiak, kongresu garrantzizkoa du anto-

latua datorren urterako, 1968ko Euskara batuaren Kongresuaren 25. urteurrena eta 75.a bateratuz. Zalantzarik ez dago orain dela 25 urte euskalgintzan dinamika berria bideratu zuela Euskaltzaindiak. Gaur egun ulertezina izango litzateke euskararen egoera, Kongresu hura izan ez balitz, kontuan edukita noski Kongresuaren aitzindari izan ziren idazleen bilerak, erabakiak eta urrtasak; eta Kongresuan diseinaturiko eta ondoren markaturiko euskara batuaren erdua burutu eta bidea egin, idazleek, irakasleek, itzultzaileek, hiztegi-gileek eta euskal kulturagintzako lagunek oro har burutu eta egin dutela.

Ez gara, ordea, Euskaltzaindiaren efemeridearen eta euskara batuaren 25. urtearen garrantziaz hemen luzatuko. Seguruenik datorren urtean, kongresuaren inguruan eta, izango da, euskara batuaren urrats berriei buruz ezezik, erakundearen bera- ren inguruko gogoetarik egiteko aukerarik. Euskaltzaindia sortu zuen erakundeari, Eusko Ikaskuntzari buruzko aipamen bereziagoa eta luzeagoa egitea bidezkoa dela uste dut. Berau ere bere sorrerako 75. urteurrena ospaten ari da aurten.

- *Eusko Ikaskuntza*. Erakundeak Oñatin egindako ospakizunetako lekukoen artean politikari, unibertsitari eta kulturako lagun ugari eta goi-mailako izan zen. Horietako gehienek gorai-patu zuten Eusko Ikaskuntzak egindako lana, aldi berean erakundearen berrikuntza eskatuz horietako askok. Gregorio Monrealek berak egindako hitzaldi trinko eta argiak Europara begirako ikuspegi kultural berriak formulatu zituen Eusko Ikaskuntzarentzat.

Gaurko egokitzapenerako datu adierazgarriekotzat nabarmendu izan da, Eusko Ikaskuntza sortu zenean Euskal Herrian ez zegoela Unibertsitaterik, orain lau (bost?) ditugun bitartean. Hori egia izanik ere, oraindik eta etorkizun luzean Eusko Ikaskuntzak bere eginkizun garrantzizkoa duela diotenekin nago ni neu. Hasteko, beste Estatu eta Herri askotan diharduten ikerkuntza-erakunde «nazionalak» (Zientzi Akademiek, Institutuek, CNRS eta antzekoek) dituzten arrazoiengatik; bestetik, Unibertsitatearen muga (eta kontradikzio) nabarmenak ezagutuz, bereziki Euskal Herriko Unibertsitateenak, Euskal Herriari eta euskal gizarteari begira. Hemengo Unibertsitate publikoek behintzat, funtzionarien aparatu estatal handien

barruan sartuta daudenez, eta funtsean Euskal Herriaren zati-keta administratiboa ispilatu eta finkatu egiten dutenez, nekez batera ditzakete Euskal Herriko ikertzaileak, eta Herri honi begira ikerkuntza eta kultur proiektu egokirik landu.

Eusko Ikaskuntzak horretarakoxe bere misioa berretsi nahi izan du. Bere ospakizunetara ere Euskal Herriko era guztietako kultur erakundeak deitu ditu nonbait; eta horietako askok eta askok beren konfiantza erakutsi diote. Konfiantza sozial horri gaur egun egoki erantzuteko, hain zuzen, gaurko eta biharko Euskal Herriarentzako kultur eredia birdefinitu beharra dauka erakundeak, Herri honen nortasun nazional, kultural eta linguistikoan oinarrituta eta kultura internazional eta unibertsalari irekia.

Iraganari begira, Eusko Ikaskuntzari egin beharreko kritika sakonetako bat euskararen erabilera epelarena eta horri buruzko jokabide anbiguo eta kontradiktorioarena da. Ez da aski Euskaltzaindiaren aita izana aldarrikatzea. Erakundearen estatutuen berrikuntzarako landuriko proiektuan artikulua berria sartu da hizkuntzari buruzkoa: «El euskera es la lengua propia de Eusko Ikaskuntza; sus lenguas oficiales serán el euskera, el castellano y el francés» dio gaztelaniaz bakarrik (!) zabaldu duten testuak. Badirudi euskarari lehentasuna ematen zaiola gutxienez, besteekin batera ofiziala izan aurretik, «propia» ere badelako; baina zer esan nahi du zehazki horrek? Dena dela, artikulua horretatik atera daitezke ondorio oso handiak edo oso eskasak, erakundearen barne-araudirako, funtzionamendurako eta jokabiderako. Besteren artean, artikulua horren arabera onartu ezina beharko luke erakundeko goi-karguak euskara erabiltzeko gauza ez izateak; baina harantzago bestelakorik eskatzen du: euskararen berreskurapen eta normalkuntzaren dinamikan eragile izatea Eusko Ikaskuntza, zientziaren, ikerkuntzaren eta horren zabalkundearen alorrean.

IKASTOLEN MUGIMENDUAREN ETORKIZUNA

Ez dago esaterik ikastolen historia amaitua denik; baina badago esaterik ikastolen epe historiko guztiz garrantzizkoa

amaitua dela. Batzuentzat ikastolek betetako eginkizun historikoaren aitorpena izan da; besteentzat, horren ukapena. Zoritxarrez, oso traumatikoa eta dramatikoa izan da amaiera hori. Herri honen esperantza urte luzetan suspertu duen eta euskararen berreskurapenerako hainbat herritarren ahaleginak bateratu dituen mugimenduak ez zuen merezi horrelako azken beharturik eta bihurriturik. Boterearen ankerkeriak ez ditu, ordea, aintzakotzat hartzen iraganeko merezimenduak, ez politikaren errazionaltasun bihurriak errespetatzen herritarrek barne-barnetik bizitako amets eta sentimenduak.

Baina utz diezaiogun negar egiteari eta gertatuari dramatismo gehiago ipintzeari. Etorkizunean ikusiko da ikastolen publikazio «hori» onerako ala kalterako izan den, hau da euskal eskolaren eta euskararen aurrerabiderako ala atzerabiderako. Herritar minduentzat, irabazleentzat eta galtzaileentzat, ordea, ez da kontua judizio historikoaren zain egotea, etorkizuna berriro eskuetan hartzen saiatzea baizik, egoera berritik euskal eskola hobea bilatzea baizik: haur eta gazte euskaldunen hezkuntza hobea lortuko duena, eta Euskal Herriaren berreraikuntza sozial, nazional eta kulturalaren oinarri eta euskararen berreskurapenaren funtsezko dinamizatzaile izango dena.

Publikoa ala pribatua? Eskolaren publikotasunaren kontzeptua zalantzan dago lehendik; eta sare horretara sartu diren ikastolek lagun dezakete hori aldatzen. Aparte zorroztasun juridikoak, publikoa eta gubernamentalak ez dira gauza bera, besteren artean; eta iritzi oso zabaldua da, gizartearen partaidetzak gero eta eraginkorragoa izan behar du eskolaren erakuntzan eta funtzionamenduan.

Eskola pribatuaren kontzeptua ere aldatzen ari da, ordea. Gure artean gehienbat eskola konfesionala izan da pribatua: serorena edo fraideena. Horien kolegioak gero eta gehiago ari dira erakunde publikoen baldintzapetan sartzen; eta sekularren eta gurasoen eskuetara aldatzen. Besteren artean, erlijiosoen indar soziala murrizten ari delako eta serora eta fraideak gutxitzen. Halere, ez dirudi aldaketa koiunturala bakarrik denik.

Ikastolen mugimenduak ez du, ordea, amore eman itxuraz. Areago mugimendu hori osotzen jarraituko bide dute, leku

ezberdinetik eta era ezberdinez bada ere, «publiko» bihurtu diren hainbat ikastolek eta «pribatutara» aldatu direnek. Oraingoz ez da erraza asmatzen nola funtzionatu ahal izango duen mugimenduak bere batasunean, ezagutuz batez ere hori hausteko Gasteizko gobernutik dauden ahaleginak.

Baina ikastolen mugimendua ez da EAEkoa bakarrik, Euskal Herri osokoa baizik. Eta horrelaxe dago eratuta horien Konfederakundea. Euskal Herri osokoa izate horretantxe du bere indarraren euskarri nagusietako bat Ikastolen mugimenduak.

Ez bakarrik Iparraldeko eta Nafarroako ikastolei lagundu behar zaielako, eta bai Euskal Herri osoa hartzen duen mugimendua delako eta Euskal Herri osorako irakaskuntz proiektua duelako, besteren artean, Ikastolen mugimendu bateratuak aurrera jarraitu behar duela uste dut. Aldi berean, euskalgintzako eta euskal kulturgintzako bestelako sektoreetako mugimendu eta erakunde herritarrekiko harremana eta koordinazioa gehiago landu beharko dituela uste izatekoa da. Euskalgintzaren eta euskal kulturgintzaren motore nagusia izan da urtetan, eta horregatik bestelako sektore sozial eta kulturalak beren laguntza eskaini diote. Aurrerantzean motore nagusiaren lekua bete ahal izango duen —edota bete behar duen— zalantzan jartzekoa da; besteren artean, euskararen normalkuntzarako plangintzaren arabera bestelako sektoreen batek lehenasuna hartu beharko duelako.

SAIAKERA-LIBURU BATEN ARRAKASTA

Joxe Azurmendiren *Euskaldunak eta Espainolak* liburuaren arrakasta editoriala, bere bost argitalpen eta guzti, aurtengo euskal kulturako gertakari harrigarrietako bat izan da aurtengo honetan. Aspalditxo idatzitako liburua, urtetan lotan egon da editorial ezberdinen kajoitan. Horietako bat ere ez zen ausartzen nonbait liburu mardula argitaratzen, eta ez gaiak eta autoreak erakarmentik ez zutelako, euskarazko saiakera-liburuaren aurrean merkatuak bide zuen zuhurtasunarengatik baizik.

Bi modutako gogoetak dakarzkiz niri gertakari honek: bate-tik, liburu honen fenomeno sozio-kulturalaren garrantzia; bestetik, saiakeraren hutsunea gaurko euskal liburugintzan.

Zergatik izan du halako arrakasta liburu honek? Gazteek eta ikasleek irakurri omen dute batez ere liburuak. Gauza oso ximple bat egin du liburuak: euskaldunok gure historia interpretatzeko erabili izan ditugun elementu mitologikoak, gaur irri-garriak iruditzen zaizkigunak, lotsarik gabe aitortu eta onartu; baina horiek hainbat aldiz gu lotsarazteko aurpegiratu dizkigutenen, espainolen, mito historikoak, euskaldunok erabili izan ditugunen antzekoak edo «lotsagarriagoak», aurrez aurre ipini. Herriek ez daukate beren historia ukatzen ibili beharrik: gure errazionaltasun zientifiko harrotik gure arbasoen munduaz, Herriaz eta gizarteaz eginiko bestelako interpretazio «mitologikoak» irrazionaltzat jotzea seguruenik ez da zentzuzkoena. Arriskutsua da, ordea, horiek erabiltzea Herrien arteko borroka politiko-ideologikotarako, besteren historia beztu nahian, eta norberaren historia ezkutatuz.

Ba, hain zuzen ere, Joxe Azurmendiren liburuak bi helburuak bete ditu: geure historia ezagutarazi digu, datu-mordoa eskainiz, sarritan guk geuk alde batera uztea nahiago genituenak; eta bestetik, espainolek egindako gure «ahultasun» historiko horien erabilera ideologiko-politikoa salatu du, espainolen «ahultasunak» pare-parean ipiniz. Bi aldetatik gertatu zaio interesgarria euskal irakurleari, eta bereziki gazteari: beste inon aurkitzen ez zituen berri historikoak sistematikoki bilduta aurkitu dituelako; eta mila bide jasan behar izan duten zaparrada espainolistaren aurrean «ad hominen» argumetuak eman dizkiolako. Askatasun-sentsazioa, bi aldetakoa, seguruenik! Konparazio-lana, zorrozki eta gordinki egina; ironiaz sarritan.

Nik dakidanez, ez da oraindik gaztelaniara itzuli. Mereziko lukeela uste dut: ez noski espainolen eta euskaldunen arteko ulertezin historikoak besterik gabe ezabatuko dituelako; are gutxiago negoziazorako bideak irekiko dituelako. Baina elkar ulertzeko solaskidea ezagutzea bezain garrantzizkoa da nork bere burua ezagutzea.

Euskal kulturako eta liburugintzako beste arazo bat ipini du nabarmen Joxe Azurmendiren zabalkundeak arrakastak. Saiakeraren urritasuna aspaldiko urteotan. J.M. Torrealdaik urtero eskaini ohi digun euskal liburugintzaren sailkapenean «orotarik» sailean sartzen da saiakera; eta iazkoan behintzat genero lite-

rario ezberdinetako produkzioaren berri ematean, ez da saia-kerarik agertzen.

Ezaguna da aspalditxo editorialen eta beste hainbat jende-
ren kezka, orain dela urte batzuk ia nagusitasuna zuen genero
hau gaur baztertua dagoelako. Arrazoi ezberdinak egon daitezke
hemen: saiogilerik ez dagoela; eroslearen eta irakurlearen lite-
ratur zaletasuna bestelako generoetatik doazela; editorialek
beren arrakasta bestelako sailetako argitalpenetan aurkitu
dutela; erakunde publikoek sail hori alde batera utzi dutela
beren kultur politikan. Lau faktoreek elkarrekiko eragina dute;
seguruena lauak gertatu dira. Nonbaitetik zirkulu itxi hori
hautsi behar zuen; *Euskaldunak eta espainolak* liburuak egin
du. Horren arrakastak guztiei pentsarazteko eta bide berriak
urratzen hasteko zirikada izan beharko luke.

IÑIGO ARANBARRI

HANKA ERIAK

Nago nolabaiteko poza ere eman dezakeen jaiararik adie-
raztea beti dela posible urteroko balantze batean. Balantze-
rako bai baino balantzarako ere errimeak garelako erakusten
dugun bitartean bederik. Orain lau urteko zerurako *Obaba-
koak*-en ostean —*saria euskal idazle guztientzako da* betiere
itxaropentsuari, zer etorriko adi— lurrerakoa ere behar, eta
kanporako-nahi bai baina, hanka bat zainketa berezietako
gelan dugula egiaztatzeak egiten gaitu agian hain sotil, hain
mimoso, hain geu, hain hain.

Eta ez dakit horren arnas estuan hasiak aise ote duen buel-
takoa, osotasuneko analisiak maite-eta, egun orain bost urte
baino okerrago ez gaudela lau haizeetara adierazita ere. Heda-
pen txikiko hizkuntza batean idazten duen Atxagari, Bernar-
dori, —eta ez euskal idazleei, ahaztu baino lehen— emandako
sariak normalizatua nahi duen literaturak bi adar dituela esa-